

A GOMBOSI NŐI ÜNNEPI VISELET A jelentéstartalom változása a 20. század elejétől napjainkig

BEVEZETÉS

Gombos az elcsatolt Bácska nyugati felén, a Duna bal partján fekvő település. Gombosi kutatásom kezdete 2013 tavaszára nyúlik vissza, mikor egy szervezett néprajzi gyűjtőúton vettem részt.¹ A délvidéki falu társadalmával, népi kultúrájával akkor kezdtem megismerkedni. Bár az adatgyűjtés a háztörténetek témakörét célozta meg, mégis már első tájékozódó beszélgetéseim során felfigyeltem arra, hogy adatközlőim büszkén mutatták a vaskos bőrdökből előkerülő ünnepi öltözetegyüttesüket, viseletes babáikat, illetve az asszonykórus és a Gyöngyösbokréta fellépései alkalmával készült fotográfiákat, gyakran kihangsúlyozva: „ez a mi viseletünk”, „ilyen a gombosi viselet”. Érezhető volt, hogy a falu magyar lakosságának mély érzelmi kötődése van egykori paraszti kultúrájuk tárgyi emlékeihez, így népviseletéhez is, amelyet a település hagyományörző táncsoportja „kelt életre” fellépései alkalmával.

A faluba idegen, magyarországi kutatóként érkezve egy reprezentatív kulturális elem kutatására vállalkoztam, melyhez a helybelieknek erős érzelmi kötődésük van. A paraszti öltözködéskultúrára vonatkozó adatgyűjtéseken és a faluban külső szemlélőként végzett általános megfigyeléseken keresztül kirajzolódott a település történelme, kultúrája, és ezáltal a jelenkori társadalmi problémák gyökerei is érthetőbbé váltak. Hiszen egy szórványhelyzetbe került nyugat-bácskai település öltözködéskultúrájáról van szó, ahol a katolikus magyar közösség egyre erősebben ragaszkodik néphagyományaihoz, ezáltal is reprezentálva nemzeti identitását.

Az általam választott témát a néprajzi tanulmányok csak felületesen érintették², nem született eddig egy a lehető legtöbb részletre kiterjedő, mély elemzés Gombos öltözködéskultúrájáról sem.

Mostani tanulmányomban ezt a hiányt igyekszem pótolni meglévő adataim és eredményeim közreadásával. A szűkös terjedelmi keretek miatt azonban csupán a női ünnepi viselet jelentéstartalmát elemzem a 20. század elejétől napjainkig terjedően.

Véleményem szerint nem értelmezhetjük az öltözet szimbolikus tartalmát a társadalmi és gazdasági háttér ismerete nélkül, melyek hatással voltak a viselet formai alakulására is. Hasonló problémafelvetéssel a vidékre vonatkozóan kutatómunkám ideje alatt nem találkoztam, ezért is tartom fontosnak a még dokumentálható tárgyi emlékek és a hozzájuk kötődő tudás felgyűjtését és értelmezését. Annál is inkább, mivel a falu társadalma előregedő, és az etnikai arányok is drasztikus változásnak indultak.

1 KLAMÁR 2013. 44–45. A gyűjtött anyag feldolgozásában ezúton köszönöm Flórián Mária szíves segítségét.

2 CSELENÁK 1978. 152–158.; DEBLJAK–ILIJIN, 1953. 179–183.

BOROVSKÝ É.N. [1909] I. 328–329.; CZIRÁKY 1898. 34.; ;RAJ–NAGY 2001a 3–8., RAJ–NAGY 2001b 133–139.; NAGY-ABONYI 1998. 3–5.

Meglátásom, hogy az anyaországtól elcsatolt magyarlakta települések néprajzi szempontú kutatása fontos a falu közösségének. Egyfajta visszaigazolást jelent, hogy hagyományőrző tevékenységük nem marad nyom nélkül, nem hiába vigyáznak tárgyi emlékeikre és a paraszti életmódhoz kötődő tudásra, jóllehet ennek átadása elsősorban a fiatalabb, helybeli generációkat célozza. Ez a jelenség lehetővé tette azonban, hogy kutatóként reflektálni tudjak arra, hogy miként vált az egykori népviseletből színpadi öltözet, az hogyan hagyományozódik, és mit jelent a 21. század elején a fiatalok számára.

GOMBOS TÁRSADALMÁRÓL

A térséget érintő történelmi viszonytárságok mély nyomot hagytak a falun. A török kiűzését követően az elnéptelenedett vidékre több hullámban érkeztek magyar telepesek, először 1753-ban jelentek meg, majd többszörös hely- és településnév változtatás után telepedtek le a falu mai helyén. Ezt követően egészen 1899-ig folyamatosan érkeztek új lakosok a településre.³

A 18. században megtelepedett lakosság túlnyomó része földműveléssel, állattartással, a Duna szabályozásáig halászattal foglalkozott. A 19. század végén keresztük egy része napszámos munkából származó jövedelem volt⁴, ugyanis az akkorra megduzzadt népességet nehézkesen tudta eltartani a rendelkezésre álló földterület. A vagyon alapját képező földből hozzávetőleg egy főre nem egész 1,5 hold jutott. Még inkább megnehezítette a megélhetést, hogy egy családban tíz, vagy annál több gyermek is született, és mivel új földterületek szerzésének az esélye csekély volt, a vagyonosabbak egykézéssel, a szegényebbek a gyermekszám csökkentésével igyekeztek birtokuk méretét megőrizni.⁵

A falu társadalmában gyökeres átalakulás csak a második világháború után indult meg. A korábbi földműves életforma helyett a fiatalok egyre növekvő mértékben hagyták el szülőfalujukat és kerestek munkát a közeli, iparral rendelkező városokban. Míg korábban a föld képezte a vagyon alapját, jelentette a létbiztonságot és határozta meg azt a paraszti életformát, melyhez szorosan kötődő szokásrend kapcsolódott – az öltözködés szabályait is beleértve –, addig a háború után egyre több fiatal hagyott fel a gazdálkodással, bár még az 1970-es évek végén is a lakosság körülbelül hetven százaléka földműveléssel foglalkozott.⁶

A második világháború nemcsak Gombos társadalmi képében indított el változásokat, hanem a kisebb térség etnikai arányainak megváltozását is eredményezte, amely jól nyomon követhető a népszámlálási adatokból. Településünk az Apatini járás tagja volt három másik magyar többségű községgel, Doroszlóval, Bácskertessel és Szilágyival együtt, míg a közigazgatási egység többi településében a német ajkú lakos-

3 JUNG 1978. 168–169.

4 CZIRÁKY 1898. 20.

5 JUNG 1978. 171.

6 JUNG 1978. 171.

ság aránya volt túlnyomó többségben.⁷ Felekezeti megoszlás tekintetében elmondható, hogy az Apatini járás 9 településén – Sztapár⁸ kivételével – a római katolikus hívek aránya 94-99% között alakult az 1880-1941. évi statisztikai adatok alapján.⁹

A foglalkoztatási szerkezet átalakulása maga után vonta azt, hogy a település magyar fiataljai más, iparral rendelkező településekre költözzenek.¹⁰ A népességfogyás, az öregedő korfa napjainkban is jellemző, azonban mára a migráció nem a térség más részeire, hanem Európa nyugati országaiba irányul, mely jelenség nem csupán a fiatal, 18-30 éves generációt érinti, hanem a 40-50 éves nők is nagy számban vállalnak külföldön házi betegápolói feladatokat, akár pár hónapos periódusra is. A jelenség azonban nemcsak Gombosra, hanem egész Vajdaságra érvényes, és nemcsak a magyar lakosságot érinti.

Mindezek hatással voltak Gombos szűkebb társadalmi és kulturális kapcsolataira is, ugyanis szorosabb kapcsolatot ápolt a Duna szemközti oldalán fekvő Erdőddel, valamint a 13 kilométerre fekvő Doroszlóval. A települések közötti kapcsolatokat feltáró munka ezidáig még nem született, azonban adatközlőim elmondása szerint a gombosiak az erdődiekkel és a doroszlóiakkal is házasodtak, s népviseletük is sok hasonlóságot mutat. A jugoszláv polgárháborút követően Erdőd Horvátországhoz került, Doroszló és Gombos pedig Szerbia része lett, így ez utóbbiak kulturális kapcsolataikat megtartották. Jelen dolgozatban azonban nem célom a falvak közötti kulturális kapcsolat mélyebb vizsgálata, csupán a viselet helyjelölő funkciója szempontjából foglalkozom a kérdéssel.

A GOMBOSI NŐI ÜNNEPI VISELET JELENTÉSTARTALMÁNAK ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGE

Nem tudni, hogy Gomboson az elhúzódó telepítések után a paraszti öltözetek mikorra egységesültek, az azonban bizonyítható, hogy a tárgyalt korszakban formailag egységes képet mutattak.

A 20. század elején polgárosult, a biedermeier jelleget magán viselő sokszoknyás parasztviselet rekonstruálható, ennek túlnyomó része gyári kelmékből, selymekből, bársonyból készült.¹¹ Ez jól kimutatható az utókorra maradt ruhadarabok, fényképek és visszaemlékezések alapján, hiszen a falu lakossága az 1970-es évekig hagyományos funkciójában megőrizte viseletét, így annak jelrendszere él még a gombosi asszonyok emlékezetében, mely lehetővé teszi a gombosi paraszttöltözet szemiotikai szempontú elemzést¹². Ennek középpontjába a női ünnepi viseletet állítom, és jelen tanulmányban elsősorban az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó öltözetegyütteseket vizsgálom, ezzel előre kijelölve az öltözködés által meghatározott alkalmakat.

7 A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai 1998.

8 A településen a görögkeleti hívek aránya 98-92%-os a tárgyalt időszakban. DR. KEPECS 1999. 135.

9 DR. KEPECS 1999. 135.

10 JUNG 1978. 172.

11 T. KNÖTIK 1990. 167–168.

12 KÁLÓZI 1979-80.; FLÓRIÁN 1997. 757–764.

Ide sorolom a vasárnapi misére felvett együtteseket, a Mária-lányok viseletét, a lakodalmakba illő öltözetet, figyelve az életkort jelölő változásokra és az évszakok szerinti különbségekre. Ezeken kívül érintem a vasárnap délutáni félünnepi öltözeteket is, amelyek egy különleges alkalomnak, a táncnak, a fiatalság ismerkedési és párválasztási szokásainak viselete is volt. Továbbá egy rövid fejezetben kitérek a gombosi ünnepi viselet helyjelölő elemeinek ismertetésére.

A tárgyalt korszakban a népviselet nem mutat statikus képet, azonban az ekkor történt formai változások, új darabok megjelenése nem jelentette az öltözet szerkezetének feladását, csupán kifejezőképességét növelte. Ennek a folyamatnak eredményeképpen alakult ki a paraszti öltözetek jelzőrendszere, melynek rendező elvei csupán egy-egy kisebb közösség, adott esetben egy falu határain belül, egy adott időpontban voltak érvényesek, és idővel követendő normává szilárdultak. A hagyományokba történő belenevelődés által vált értelmezhetővé az öltözködés rendszere a közösség tagjai számára. A paraszti öltözetek kifinomult jelzőrendszere Gomboson is lehetővé tette, hogy tájékoztassanak viselője nemzetiségéről, foglalkozásáról, elárulta viselője korát és családi állapotát, továbbá azt, hogy milyen köznapi vagy ünnepi alkalomra öltözött föl.¹³

A szűk terjedelmi követelmények nem engedik meg, hogy hosszú fejezetben taglajjam az egyes ruhadarabok szabását, díszítési módját és a felhasznált anyagtipusokat, ezért a legfontosabb darabok esetében a fejezetbe ágyazottan ismertetem ezeket a tulajdonságokat. A korszakban bekövetkezett formai változásokat és azok okait jegyzetekben tüntetem fel.

A LÁNYOK NAGYÜNNEPI ÖLTÖZETE

A nagylányok haját *kicsinálták*, középen elválasztották, a tarkón két ágba fonták és a fejtetőn koszorúba tűzték, halántékukra enyhe hullámvonalban a haját kihúzták, amelyet cukros vízzel fixáltak.¹⁴ Az ünnepi hajviselet tartozéka a főkötőnek nevezett rózsás pántlika volt, melyet alulról felfelé vezetve, a fejtetőn masnira kötöttek meg.

A lányok nyakukba *smizlit*, keményített, lyukhímzéses nyakfodrot tettek, mely egészen az áll alatt helyezkedett el.¹⁵ Felsőtestüket nyáron gyolcsból készült, bevarrott, szűk ujjú fél ing takarta, melyet szoknyába bekötve hordtak. Nyakkivágása állógalléros és a *smizli*hez hasonlóan *slingelt* volt, mellrészét apró, színes hímzés és lyukhímzés díszítette a tűzésig.

¹³ FLÓRIÁN 2001. 46.

¹⁴ Az 1930-as évek divatváltásának következtében egyszerűsödött a hajviselet is. (FÜLEMILE 1991. 53.) A Gomboson gyűjtött fényképek tanúsága alapján megállapítható, hogy a nők hajfésülési technikája az 1950-es évek végére annyiban egyszerűsödött, hogy az első hajincseket nem húzták előre a halántékra. Ez a gyakorlat a lányok és asszonyok fésülködésére igaznak bizonyul, valamint a lányok hajfonatába esősített szalag is elmaradt erre az időpontra.

¹⁵ A keményített gyolcs nyakfodor más vidékeken is használatos kiegészítője volt az ujjasoknak. (Vö. FLÓRIÁN 2010b 177.) Gomboson ingekhez és a polgári szabást követő női ujjasokhoz is viselték, használata egészen az átöltözésig, az 1970-es évekig megmaradt a lányok és a fiatal menyecskék ünnepi öltözetében.

Az ingen felül ünnepi kelméből, bársonyból, selymekből, kasmírból készült pruszlikot viseltek, melynek a karöltők és a nyak körüli része jól kivágott volt. Szerényen, a varrások mentén *paszománttal* díszítették, mellrészét gombokkal kapcsolták egybe. Erre kötötték a nagy selyem vállkendőt.¹⁶

Az alsótestet takaró legalsó ruhadarab a *péntő* volt, ezt követte 4-5 fehér gyolcs *fehérszoknya* és *fodorosszoknya*, melyeket keményítettek, gallérban ráncoltak, aljuk cakknis és lyukhímzéses volt, túllógtak a felsőszoknyán és a szoknyahossz csökkenésével egyre nagyobb hangsúlyt kaptak.

A felsőszoknyát elsősorban anyaga tette ünnepivé; ezek lehettek különféle selymek, *bársonyvirágú selem*, *sikát virágú selem*, *magába virágos selem* és *nyomottmintás bársony* és bársony. Díszítésük egyszerű és visszafogott volt, aljukat esetleg gyári szalag díszítette, melyet sok esetben pliszírozáshoz hasonlóan varrtak rá, valamint a szoknya aljától 25 cm magasan két sor szalag vagy ruhapaszománt futott körbe, úgy, hogy a kettő között az anyag olyan széles sávban látszott ki, mint a paszománt szélessége.¹⁷

A nagylányok ünnepi köténye fehér vagy világos sikát virágú selemből, *bársonyvirágú selemből* készült. Szabásuk és díszítésük alapján a következő kötényféléket lehet elkülöníteni: *körülfodros kötény*, *kis fodrú kötény*, *nagyfodrú kötény*, *körülfodros pliszírozott kötény*, *fehér sikát virágú kötény* és *cviklis kötény*. A különböző fodrokon túl jellemző díszítőeszköz volt a szélükön körbefutó gyári szaténscipke, valamint a kötény alsó sávjában két sor vízszintes vonalban futó, vagy egy sor hullámvonalban ívelt *ruhapaszománt*.

Az ünnepi viselet része a fehér harisnya volt, mely térdig ért. Rögzítésére harisnyakötőt, úgynevezett *surtumpándlit* használtak. Ehhez az öltözethez fekete bőrből készült, pántos *spanglis* cipő illett.¹⁸

Hűvösebb időben a nagylányok ünnepi fejviselete fejkendővel egészült ki, melyet a fonott, koszorúba tűzött hajukra kötöttek fel.

A 20. században az öltözködés meghatározó elemei közé tartoztak a szoknyán kívül viselt ujjasok¹⁹, melyeknek több változata is használatban volt Gomboson. A századelőn született generáció ruhatárában megtalálható volt az úgynevezett *tülledálló*²⁰, amely anyagától függően lehetett bélelt is. Az ünnepi kelméből, selyemből készült

16 A vállkendőt a polgári szabást követő ujjasokkal is viselték.

17 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

18 Adatközlőim elmondása szerint télen is ezt a lábbelit viselték a nők vastag gyapjúharisnyával. Az 1940-es években beépültek a használatba a gyári szandálok. A felvételek tanúsága alapján ezeket a lábbeliket meleg időben előszeretettel viselték a gombosi nők. A cipők kizárólagos használata a viselet polgárosodásának fokmérője. FÜLEMILE 1991. 77.

19 FLÓRIÁN 1997. 661.

20 A *tülledálló*nak nevezett női ujjas az elhalványuló népi emlékezet alapján nehezen rekonstruálható, de a foszlányos adatok arra engednek következtetni, hogy megegyezett a Doroszlón fölgyűjtött ruhadarabbal, melynek felsőrésze szorosan simul a felsőtesthez, viszont a deréktól mintegy 10 cm-re elállt és a szoknyán elterült. Elején gombokkal záródott, állig csukott nyaka kereken körülszegett volt. Ujjai minden esetben hosszúak és szűkek voltak. (RAJ-NAGY 2001. 28.) Ez a leírás ráillik az 1870-es években megjelent, még ráncatlan testhezállói női ujjasra. (FLÓRIÁN 2010b 177.)

változata az ünnepi viselet egyik darabját jelentette, azonban a *blúzok*²¹ megjelenésével, majd annak térhódításával háttérbe szorult, az 1930-as évek végétől pedig kikerült a használatból. Az 1930-as években nagylányoskodó generáció ruhatárában mindkettő ujjas fellelhető volt.

A *blúz* anyagától függően szintén lehetett bélelt is, így hűvösebb időben és télen is használatos ruhadarab volt, általában a szoknyával azonos kelméből készült, ennek későbbi változata a rövidebb, a szoknya korcáig érő testhez álló női ujjas, melyet Gomboson *slampos blúznak* neveznek. A *tülledálló* és a blúzok alá is gyolcsból készült inget vettek fel, tetejére pedig nagyméretű kötött gypjúkendőt kötöttek.

Az öltözet kiegészítői a gyöngyök, az arany nyaklánc Szűz Mária medállal, valamint a keményített, színes hímzéssel és *slingöléssel* díszített zsebkendők voltak. A gombosi nagylányok a *smizli* alatt egy sor piros gyöngyöt, felette legalább két-három sor fehér gyöngyöt viseltek, melyek száma és mérete ízlés szerint változhatott. A gyöngysorokat hátul díszes szalag fogta össze, melyet *lógónak* neveznek.

A gombosi nők hordtak fülbevalót is, az emlékek szerint legtöbbjük a csepp alakú lelógó függőt kedvelte.²²

A zsebkendőt vagy kezükben az imakönyvre fektetve vitték magukkal, vagy a körényük korcába kötve viselték. A zsebkendő hajtogatásának szabálya az volt, hogy mind a négy sarkába hímzett kis virágmotívum látszódjon, így egy rombusz alakra emlékeztető formát kaptak. Az így összehajtott zsebkendő nem csupán dísz volt, legyezőként is használták meleg időben.

A hajadonok templomba illő öltözetei közé tartozik a Mária-lányok ruhája is, amelyben visszaköszönnek a népviselet ruhadarabjai.²³ A gombosi Mária-lányok minden negyedik vasárnap, újholdkor, talpig fehér együttesben jelentek meg a misén, fejükön fehér selyemvirágból készült koszurúval, melyet világoskék virágok is díszítettek, kontyukra pedig kicsiny szűzkoszorút tűztek. Felsőtestükön az időjárás-hoz és az aktuális divathoz alkalmazkodva fehér inget, *tülledállót* vagy *blúzt* viseltek, vállukon keresztbe átvetett világoskék patrónus szalaggal, télen fehér gypjúkendővel kiegészítve.

Szoknyájuk a 20. század első felében fehér gyolcsból készült, melynek alját keskeny lyukhímzés díszítette, a század második harmadában ezt az anyagot a fehér selyem váltotta fel, mely a vagyoni helyzet reprezentációjának egyik megnyilvánulása volt.²⁴

21 *Blúz* megnevezés alatt a gombosi asszonyok a lerakásokkal karcsúsított testálló ujjasokat értik, melyek az említett *tülledállók* után jelentek meg a gombosi használatban, álló galléros és nagyméretű ívelt kihajtott gallérú változata is kedvelt volt.

22 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos. Elmondása szerint Gomboson a század elején született nők is viseltek fülbevalót.

23 NAGY-ABONYI 1998. 4.

24 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

ÁTMENETI STÁTUSZT JELZŐ ÖLTÖZETI ELEMEEK

Az emberélet egyik fordulója az esküvő, melyhez több szempontból is különleges öltözetek illettek. Az esküvőt megelőző utolsó vasárnapon a házasulandó lány a vasárnapi táncon a legdíszesebb ünneplőruhájában jelent meg, ezzel jelezve, hogy hamarosan férjhez megy és ez az utolsó táncalkalom, melyen lányként részt vesz. Ez kivételes alkalomnak számított, sem előtte, sem utána nem jelent meg a nagyünnepi öltözetben a kocsmában.

Ha a lánynak mégsem akadt kérője 25 éves koráig, akkor vénlánynak mondták, és többet nem viselhetette a lányokat megillető pántlikát. Haját befonta, nagy kontyot tekert belőle, azonban tetejére nem tehetett fityulát, mivel nem ment férjhez.²⁵

A közösség öltözködési szabályai nem kivételeztek a megesezt lányokkal sem – bár nagy szégyennek számított a falu szemében –, gyermekük születése után hordhatták az asszonyokat megillető fityulát, a díszes kontyot.²⁶

Lakodalomba illő öltözetek

A menyasszonyok öltözete a 20. század első harmadában Gomboson még nem fehér volt, hanem színes, drága kelmékből varrott ruhadarabok alkották, így a nő esküvőn betöltött szerepét az öltözet kiegészítői jelezték. A tiszta fehér selyemvirágból készült menyasszonyi koszorú, a mellére keresztbe tűzött füzéres selyemvirágdísz, a *mellvirág*, a téglalap alakúra hajtott zsebkendő és egy ág rozmaring alkotta a menyasszonyi öltözetegyesítő kiegészítőit.

A koszorúslányok hasonló öltözékben kísérték a menyasszonyt, azonban a koszorújuk és a mellviráguk színes, általában arany vagy ezüst virágokat is tartalmazott.

Ha az ara Mária-lányokat hívott nyoszolyólánynak, akkor azok talpig fehérben, a Mária-lányokhoz illő öltözetükben, a vállukon keresztben átvett világoskék patrónus szalaggal jelentek meg a menyegzőn.

A koszorúslányok kezükben nyoszolyó botot tartottak, amely két színű krepp papírral volt bevonva, tetejébe legyező alakra hajtott, lyukhímzéses zsebkendőt erősítettek.

A legközelebbi női hozzátartozók szintén viselték az alkalomra készített mellvirágot, mely színesebb, tarkább volt az előbb említettektől. A násznép többi tagja almába szúrt rozmaring ágat kapott ajándékba a családtól.²⁷

Az 1950-es évek végére egyre gyakoribbá vált, hogy a menyasszony tiszta fehérben esküdött, ennek mintáját a Mária-lányok helyi viselete, illetve a 19. századtól a polgári színszimbolikában divatosá váló fehér szín segítette elő.²⁸ A polgári divat menyasszonyi viseletre tett hatása nemcsak a szín átvételében mutatkozott meg Gomboson,

²⁵ JUNG 1978. 66–67.

²⁶ JUNG 1978. 76.

²⁷ Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

²⁸ FLÓRIÁN 2001. 53.

hanem az 1960-as években a menyasszonyi koszorú fátyolra cserélésében is tetten érhető volt.²⁹

A lakodalom rituális eseménye a kontyolás volt, mely jelölte a megváltozott családi állapotot. Ez az aktus egy külön szobában történt, és a menyasszony egyik közeli nő-rokona vagy a keresztanyja végezte el az 1930-as évek előtt.³⁰ A hajat középtájon egy copfba összefogták, fölé helyezték az U alakban meghajlított textillel bevont drótot, ezzel két oldalt föltekerték a hajat és hajtűvel letűzték, erre kötötték az alsó főköttöt, majd ráhelyezték a díszes kontyot és fehér fejkendővel bekötötték a fejét. Mikor elkészült az új hajviselet, akkor a vőfély visszavezette az újasszonyt a násznép közé a lakodalomba, ekkor kezdetét vehette a menyecsketánc. Szokásban volt egészen az 1970-es évekig³¹, hogy a táncért fizetett pénzt a kontyra tűzte az, aki megtáncoltatta a menyecskét.

Menyecske és asszony ünnepi viseletek

A lakodalom után az újmenyecske négy hétig gyöngysorait egy hosszú, derekáig lelógó vastag gyári szalaggal kötötte össze, amely a lakodalomban a vőlegény melldiszeként funkcionált. Az ilyen típusú gyöngykötő szalag kizárólag az újmenyecskét illette meg.³²

Más vidékekhez hasonlóan³³ Gomboson is voltak olyan elemei az öltöztetnek, melyeket csak egy bizonyos esemény, például a gyermekáldás bekövetkeztéig illet viselni. A második gyermek születése jelentett olyan fordulópontot, amely az öltözködésre is kihatott, addig díszesen járhattak a menyecskék. A második gyermekáldás után már nem kötötték fejükre a fehér gyolcsból készült, lyukhímzéssel díszített fejkendőt, amelyet addig a selyem fejkendőbe hajtottak úgy, hogy a széle kilátszódjon, valamint a *smizli* viselése is elmaradt.

Az életkor előrehaladtával az öltözet színösszeállítására sötétebb lett, előtérbe kerültek a zöldek, sötétkékek, barnák. A díszes konty is sötétebb árnyalatba hajlott át, egyre kevésbé, egyre keskenyebb sávban látszott ki a felsőszoknya alól a lyukhímzés, végül mikor az asszonynak a gyermekei eladó sorba kerültek, már nem vette föl többé a fehér alsószoknyákat, helyettük keményített karton alsószoknyákat viselt.

FÉLÜNNEPI VISELETEK

A félünnepi viseletet bizonyos egyházi ünnepekkor, például húsvét másnapján, pünkösd másnapján, Szent József napján, Gyümölcsoltó Boldogasszonykor, áldozócsü-törtökön és a vasárnap délutáni litániákon viselték.³⁴ Továbbá vasárnap délután, illet-

29 Varga Mária, született 1940., Gombos

30 JUNG 1978. 109.

31 Ennek a szokásnak a továbbélésére a 2010-es évekből is származnak adatok.

32 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

33 FLÓRIÁN 1997. 758; FLÓRIÁN 2001. 53; FÉL 1991. 41.

34 Loboda Rozália, született 1936., Gombos

ve a kocsmába, azaz a táncalkalomhoz illő öltözetet is jelentette. De ide tartoztak a lakodalom másnapján *tyúkverőzések*or viselt együttesek is.

A félünnepi öltözet formailag megegyezett a korábban leírtakkal. Viszont nem a legdrágább, legelőkelőbb kelméből készült. Szatén vagy mosóselyem szoknyákat viseltek a lányok, alá kemény, fehér gyolcsszoknyát vettek fel, de nem ugyanazt, amelyben a templomban voltak.³⁵ A táncalkalomra illettek még a színes kartonból, *ciccből* varrott felsőszoknyák és a hozzájuk illő, általában azonos anyagból varrt ujjasok, melyekhez azonban hasonló anyagból készült keményített alsószoknyák dukáltak. Amennyiben a kartonból készült öltözet vadonatúj volt, egyetlen egyszer szabadott benne a vasárnapi misén megjelenni.³⁶

A mulatságokon részt vevő menyecskék és kísérő asszonyok az életkoruknak és családi állapotuknak megfelelő színű és díszítettségű öltözetbe, az elébb említett kelmékből varrott ruhákba öltöztek. A kiegészítő zsebkendők, gyöngyök itt is elmaradhatatlan kellékei voltak a viseletnek.

A félünnepi öltözetegyüttesek közé sorolom még a moziba járó viseletet. Az 1940-es években születettek narratívájában számtalan utalás található a gombosi mozira. A filmszínház nemcsak a szórakozás, hanem az udvarlás helyszíne is volt. A nézőtéren meghatározott ülésrend uralkodott, elől, egymás mellett ültek a fiatalok, a legények és a nagylányok. A nézőtér hátsó felében foglaltak helyet a szülők, akik a film nézése közben szemmel tartották a fiatalságot, őrizve a jó erkölcsöt.

Moziba nem a legdíszesebb ruhába jártak, hanem a kartonból varrott együttesekben mentek. A felsőszoknya alatt keményítetlen alsószoknyákat viseltek. Tehát az öltözet alkalmazkodott a funkcióhoz, így vált lehetővé, hogy le tudjanak ülni a filmnézéshez. A díszes *főkötőt* és a *kontyot* valamint az ékszereket azonban viselték.³⁷

A GOMBOSI ÜNNEPI VISELET HELYJELÖLŐ ELEMEL

Az alkalmat jelölő funkción kívül meg kell említeni, hogy a gombosi viselet különbözött a térség magyarlakta falvainak öltözetétől.³⁸ Már korábban megjegyeztem, hogy a szomszédos települések közül Doroszlóval ápolt és ápol szorosabb kapcsolatot és parasztviseletük is majdhogynem azonos, az újítások is nagyjából egy időben jelentkeztek a két falu öltözetegyütteseiben. Csupán árnyalatnyi, csak az avatott szem számára észrevehető díszítésbeli különbségek árulták el, ki melyik faluból származik.

A lányok hajviselete annyiban tért el, hogy a doroszlóiak színes szalagokkal díszítették fonataikat. Az asszonyok kontya azonos szabásminta és ráncolási elv szerint készült, alig észrevehető halvány formai különbség volt köztük. A gombosi asszonyok kontya kerekesebb, míg a szomszéd falubélieké csapottabb formát öltött. Az egyes

35 Loboda Rozália, született 1936., Gombos

36 Varga Mária, született 1940., Gombos; Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

37 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

38 Bizonyára a térség sváb településeinek parasztöltözetétől is különbözött, azonban a németek viseletére vonatkozó adatok feltárásával még adós a vajdasági néprajzi szakirodalom, így jelen dolgozatomban az ilyen jellegű összehasonlítástól eltekintek.

ruhadarabok anyagukban és szabásukban azonosak voltak, csupán díszítéseikben, *puccozásukban* tértek el egymástól. Gomboson például a szoknya paszomántdísze a szoknya aljától 25 cm magasan, míg Doroszlón 30 cm magasan kezdődött. A díszítés szabálya azt is előírta, hogy a két sor *paszománt* között az anyag olyan széles sávban látszódnak, mint a díszcsík vastagsága. Doroszlón kétszer annyi távolságot hagytak a *paszomántok* között.

Ezek csupán kiragadott példák, azonban jól tükrözik a települések paraszttöltőzeineinek kifinomult jelzőrendszerét. A két falu népviseletében nagyobb, látványosabb különbségek csak a második világháború után jelentkeztek, valamint a színpadi fellépő viseletek formálódásának irányai váltak szét.

A VISELET FORMAI, ANYAG- ÉS DÍSZÍTÉSBELI VÁLTOZÁSA ÉS ANNAK OKAI

Az öltözködéskultúrában történt változásokra már az előző fejezetben is utaltam helyenként, azonban fontosnak tartom külön részben, részletesen ismertetni és értelmezni a gombosi női paraszttöltőzetek változásának okait, az egyes darabok háttérbeszorulását, illetve jelezni az egyes darabokon történt alakításokat és az új elemek beépülését a ruhatárba. Véleményem szerint e háttértudás nélkül nem beszélhetünk a viselet jelentéstartalmának változásáról, az nem válik értelmezhetővé a társadalmi kontextus ismerete nélkül.

Az anyagi kultúrában, az eszközkészletben bekövetkezett változásoknak sokféle értelmezési aspektusa ismert, melyek adaptálhatóak a népviseletkutatás szempontrendszerébe is. Ezért nem hagyható figyelmen kívül a 19-20. század fordulóján végbe ment iparosodás, mely fellendítette a ruházati iparágakat is. Ez a folyamat kedvezően hatott az ország belkereskedelmére, és a falusi szatócbsoltok számának növekedését eredményezte.³⁹ Az áruszállításban egyre nagyobb forgalmat lebonyolító vasúthálózat szintén a paraszti polgárosulás egyik meghatározó mozgatórugója volt.⁴⁰

Gombos szempontjából is nagy jelentőséggel bírt a vasút kiépülése, mely 1872-ben érte el a falut, ezzel közvetlen összeköttetést biztosítva több nagyvárossal, például az akkori vármegyeszékhellyel, Zomborral, illetve az 1910-ig – a vasúti híd megépüléséig – működő gőzkomp Szlavónia irányába is zökkenőmentes utazást tett lehetővé.⁴¹ A vasút hatása az öltözködéskultúra alakulásában is tetten érhető, ugyanis a város vonzáskörzetébe tartozó falvak öltözködésének polgárosodását is felgyorsította, és már a 20. század elején a hosszú ráncolt szoknya és a hozzá viselt erősen testhezálló, deréktól a szoknyára boruló blúzok elterjedését eredményezte az érintett településeken.⁴² Borovszky Samu már a század elején felhívja a figyelmet a térség Duna-menti népének ruházatára, azok előkelő alapanyagára, a félselymekre, a virágos selyem- és

39 SZULOVSKY 2010. 17–76.

40 FRISNYÁK 2010. 8., 108.

41 TÓTH 1978. 85–87.

42 FLÓRIÁN 2010a 125.

bársonyszövetekre.⁴³ A gombosi parasztviselet leírásának legkorábbi tanúsága szerint a lányok felül szűk, alul bő alsószoknyájukat hátul ráncba szedik, ezáltal felső szoknyájuk olyan alakot kap, mint egy oldalain kissé benyomott harang. Ujjasaikkal kapcsolatban említi a deréktól elálló vékony réklit, a bélelt és fodros testhezállót.⁴⁴

A tárgyalt időszakban tehát a gombosi női viselet erősen polgárosult formát mutat. Megfelel a már említett, hosszú, ráncolt, sokszoknyás öltöztetnek, amely a 19. század közepén a biedermeier stílus hatására, a mezővárosi parasztság öltözetében jelent meg először.⁴⁵

A század elejétől az 1970-es évek elején bekövetkezett átöltöztetésig a falu parasztviselete szembetűnő változásokon ment keresztül, ezek egy része a magyar nyelvterület más vidékein is ismert divathullámok következményei voltak, melyek közül a leglényegesebb az alakadás sziluettjének megváltozása volt. A karcsú, hosszú szoknyás, harangszerű sziluett helyett a vállat és a csípőt erőteljesen hangsúlyozó alakadás vált divatossá.⁴⁶ Az 1940-es évek elején jött Gomboson divatba az addig használatos bevarrott, szűk ujjú ing mellett a rövid, bő ujjú változat is, amely kiemelte, szélesítette a vállat. Az ing elterjedésének okát még nem sikerült feltárni⁴⁷, annyi azonban bizonyos, hogy az 1940-es években születettek nagylánykorukban, körülbelül az 1950-es évek közepén már rendszeresen hordták a bő ujjú inget. A Gyöngyösbokréta mozgalom színpadí öltözetének is része lett igen hamar.

Az alakadás, az öltöztet sziluettje megváltozásának másik tényezője a szoknya hosszának változása, melyre már utaltam az előző fejezetben.

Az általam gyűjtött fényképek alapján jól nyomon követhető a szoknyák rövidülése, illetve a faluban fellelt ruhákon is tapasztalhatóak az átvarrás, rövidítés nyomai,⁴⁸ melynek magyarázata a szoknyák generációk közötti öröklésében keresendő.⁴⁹ A 19-20. század fordulóján született nők még megőrizték szoknyájuk bokáig érő hosszát. Az 1930-as évek végére azonban lábszárközépig, majd körülbelül az 1950-es évekre térd alá érőre rövidült le a szoknyahossz. A rövidebb, kikeményített alsószoknyák gömbölyűbbé tették a far alakját, egyre többet mutattak meg a lábszárból, így egyre fontosabb lett a hosszú szárú bugyogó használata az 1940-es évektől, melynek bolti beszerzésére a faluban és a közelben is lehetőség volt. A bugyogó körülbelül térd tájékán találkozott a fehér harisnyával, ha a nő lehajolt, akkor sem a lábszárát, sem a combját nem érték a fürkésző tekintetek.⁵⁰ A bugyogó térhódítása még azzal is magyarázható, hogy a szoknyák rövidülése miatt a keményített anyagok szélesebben

43 BOROVSKY É.N. [1909] 329.

44 CZIRÁKY 1895. 32.

45 T. KNOTIK 1990. 167–168.

46 FÜLEMILE 1991. 52–53.

47 Varga Mária, született 1940., Gombos – Az ingek szabásán történt változást az 1941-es visszacsatolás után a településre érkezett Vitéz lányok inge utánzásának tudja be.

48 A szoknya korcánál visszahajtották a kelmét és újból beráncolták, ezáltal a derékon az anyag dupla lett, mely hozzájárult a szélesebb far eléréséhez.

49 Pallós Mária, született 1955., Gombos

50 Varga Mária, született 1940., Gombos

elálltak a testtől, csípős időben nem melegítette az alsótestet úgy, mint hosszabb elődje, mely a lábat szinte egészében takarta.⁵¹

A második világháború után a fehér harisnyanadrág használata előtérbe került, és kiszorította a korábbi bugyogó–gyapjúharisnya párosítást.

A második világháború nem csak ennek az új elemnek a beépülését eredményezte. Az országhatárok átszabásával a szocialista Jugoszlávia területén többé már nem tudta a gombosi nép beszerezni a kedvelt és a 19. század vége óta használt selymeket, szalagokat, *paszomántokat*. Az anyaországtól való ismételt elszakadással, valamint a környező falvak etnikai arányainak megváltozásával, pontosabban a németiség kitelepítésével és a közigazgatási területek határainak átszabásával Gombos egy szláv nyelvtöbbségű megyében egyedüli magyar ajkú településként találta magát. Ebben a társadalmi közegben a hagyományokhoz való ragaszkodás és az anyaghiány a viseletben olyan látványos változásokat eredményezett, melyek reprezentatívabbá, hivalkodóbbá tették a női öltözetegyütteseket. A gyárilag mintásra szövött selymek elérhetlenné válását egyéni újíto ötletek kívánták orvosolni. A falu asszonyai a selymekről ismert motívumok mintájára elkezdtek hímzéssel díszíteni a pántlikákat, pruszlikokat, kontyokat.⁵²

Ezzel egyidőben, az 1950-es évek közepén a gombosi női társadalom fölkarolta egy asszony újíto ötletét, amely egyértelműen a Gyöngyösbokréta mozgalom ráhatása volt a gombosi népviseletre⁵³. Ez a kalocsa hímzéssel és lyukhímzéses fodorral díszített fehér gyolcs kötény gombosi viseletbe történő beolvasztását jelentette.⁵⁴ Később a virágmotívumok egységesülésével kialakult a gombosi rózsa motívum, mely feltehetően szintén a Gyöngyösbokréta hatására, a múlt század közepétől napjainkig egyre elnagyoltabban jelenik meg a kötényeken, pruszlikokon és kontyokon.

A lyukhímessel díszített hímzett kötény a megjelenésekor a vasárnapi táncalkalmakra kasmír vagy vékony szövetszoknyával viselet elemként illeszkedett be az öltözködés íratlan rendjébe.⁵⁵ Ez azért is fontos, mert e példán jól érzékeltethető, hogy az 1950-es évek második felében Gomboson még egy olyan erős falusi közösség élt, amely képes volt integrálni és a maga ízlésére formálni új kulturális elemeket.

Ugyancsak az 1950-es években jelent meg a festett virágú selyemszoknya és kötény, melyeket a falu ügyes kezű asszonya készített, oly módon, hogy olajfestékkel vitte fel a kelmére a kívánt nagyméretű virágmotívumot. De ekkortájt váltak a flitterek – a hímzés mellett – meghatározó díszítőelemekké. A magányosan elhelyezett flitter a *pillangó*, a füzérben, tömött sávban felvarrott pedig a *paszománt* nevet vette át.

51 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos

52 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos; Varga Mária, született 1940., Gombos; Hajdu Katalin, született 1948., Gombos; Gál Piroska, született 1939., Gombos

53 Az asszony a második világháborút megelőző években résztvevője volt a Gyöngyösbokréta találkozóknak, ott tetszett meg neki a kalocsa nők köténye. Gál Piroska, született 1939., Gombos.

54 A Gyöngyösbokréta mozgalom hatásaként több Kalocsa környéki település is átvette a kalocsa népviselet egy-egy elemét, de arra is volt példa, hogy az egész öltözet-együttest leutánozta. ROMSICS 1998. 440.

55 Ez megfelel Kapros Márta fölvetésének, miszerint az újítások leggyakrabban a vasárnap délutáni kimenő öltözetben jelentek meg. KAPROS 1991. 212.

Az 1950-es évektől az 1970-es évek első harmadáig a lányok ünnepi és kisünnepi ruhadarabjain végbement változások a gombosi népviselet utolsó erőteljes kivirágzásának tekinthetők, ahol a viselet sziluettje megváltozott, gömbölyűbb far, rövidebb derék lett a jellemző,⁵⁶ valamint a virágmotívumok elnagyolttá váltak, a díszítőelemek közé beépült a flitter.

Az anyaországtól való elszakadás valószínűleg késleltette a népviselet elhagyását⁵⁷, azonban a paraszti életforma fellazulása, az attól való eltávolodás maga után vonta, hogy az 1970-es évek első harmadában a falu akkori körülbelül 30-35 éves nőtársadalma levetette a népviseletet és helyette polgári ruhát kezdett el hordani.⁵⁸ Ennek oka, hogy a nők a családi gazdaságon kívül vállaltak munkát, amely néhány esetben ingázással járt.⁵⁹ Ez tipikus oka a népviseletből történő átöltözésnek.⁶⁰ A megváltozott életforma új időbeosztást igényelt, a szabadidő eltöltésének tevékenységei közé nehéz és fárasztó volt beilleszteni a ruhák tisztítását, keményítését és vasalását, ráadásul a fiatalabb generáció már nem tanulta meg az efféle, öltözetekhez kapcsolódó technikákat,⁶¹ így anyjukra esetenként dupla munka hárult. A felsorolt okok mellett – a visszaemlékezések tanúsága szerint – az átöltözésben szerepet játszott a közösségi szellem is.⁶²

A NÉPVISELET MINT TÁRGYEGYÜTTES TOVÁBBÉLÉSE A 20. SZÁZAD UTOLSÓ HARMADÁTÓL NAPJAINKIG

A mai Vajdaság hagyományörző településeként számon tartott Gomboson az 1950-es évek közepétől az 1970-es évek elejére kialakult lány és újasszony öltözetegyüttesek megváltozott funkcióban napjainkban is meghatározó népművészeti elemei a falunak.

A korábbi öltözetegyüttesek jelenkori reprezentálása napjainkban meghatározott időhöz és helyszínhez köthető, illetve szerepet játszik az egyéni emlékezőzésben is.

A következőkben ismertetem azokat az alkalmakat és tevékenységeket, melyek lehetőséget teremtenek a korábbi parasztöltözetek jelenkori reprezentálására.

Napjainkban a gombosi viselethasználat hagyományos alkalmainak tekinthetők a nagy egyházi ünnepek, a vasárnapi misék, melyeken a Mária-lányok népviseletes öl-

56 Húzs-Gál Gizella, született 1962., Gombos

57 A fent leírt változások, a polgári divathullámok követése előre vetítette a viselet polgári ruhára cserélését. (FÜLEMILE 1991. 53.) Azonban Gomboson a változás más irányt vett.

58 A fiatalasszonyok általában azokon a településeken kezdeményezték elsőként a viselet elhagyását, ahol a váltás társadalmi státusz emelkedésével is járt. Valószínűleg ez a gombosi asszonyok esetében is igaz lehet, azonban ennek a felvetésnek a bizonyítása további kutatómunkát igényel. (Vö. FÜLEMILE 1991. 56.)

59 Varga Mária, született 1940., Gombos

60 KAPROS 1991. 208, FÜLEMILE 1991. 56.

61 Az 1960-as, 1970-es években a nagylánykorban lévő lányok már csak ünnepekkor és a színpadon öltöztek fel népviseletbe.

62 Andrasics Katalin, született 1941., Gombos. Elmondása szerint azért öltözött át *uras ruhába*, mert a többi asszony is ezt tette. A népviselet elhagyásának első próbálkozása általában csoportosan történt, együtt mutatkoztak először a közösség előtt polgári ruhában. (Vö. FÜLEMILE 1991. 67.) Ez a gombosi asszonyok esetében is feltételezhető, Varga Mária (született 1940, Gombos) elmondása szerint mikor a szomszéd település kendergyárában kapott munkát több másik asszonnal együtt, úgy döntöttek, nem hordják tovább a népviseletet.

tözete máig megőrzött funkciójában látható. Gyakran előfordul továbbá, hogy lakodalmak alkalmával az újmenyecske-öltözetet hagyományos szerepében használják.⁶³ A menyecske-öltözet megfelel az 1950-es évek közepére kialakult, csípőt és vállat hangsúlyozó, hímezett vagy festett díszítőmotívumokkal ellátott öltözetegyüttesnek, melyben a menyasszonytáncot táncolták a kontyolás után. Nemcsak a gombosi nők választják az egykori ünnepi parasztviseletet menyecskeruhájuknak, hanem más településről származók is, amennyiben gombosi férfihez mennek hozzá. Előfordul az is, hogy a koszorúslányok öltöznek föl népviseletbe, főleg akkor, ha az ara korábban tagja volt a gombosi néptáncsoportnak.

Az előző fejezetekben többször szót ejtettem a Gyöngyösbokréta mozgalom meghatározó szerepéről és utaltam az általa bekerült újításra is. A két világháború közötti időszakban kibontakozó és nagy népszerűségnek örvendő mozgalom Magyarországon 1931-1944 között minden évben augusztus 20-a körül megrendezett, néptáncon, népzenén, színpadi előadásokon keresztül kibontakozó sajátos kulturális rendezvény volt, mely egyedülálló módon a parasztság nagy tömegeit volt képes megmozgatni.⁶⁴

A Gyöngyösbokréta találkozók tehát megteremtették a színpadi szereplések lehetőségét, ezáltal tudatosították a saját kultúra értékeit, ami öntudatott és önbecsülést adott a falusi paraszttársadalmaknak. Az ilyen formán átmentett hagyományanyag lehet a bázisa a mai hagyományőrzésnek.⁶⁵

Az elszakított Délvidéken az első „bokrétát” 1936. június 14-én rendezték meg Gomboson, Doroszló, Bácskeretes és Szilágyi táncsoportjainak részvételével.⁶⁶ Ekkor még a gombosi nők a szűk bevarrott ujjú gyolcsingükben táncolták a lakodalmi szokásrend alapján összeállított műsorukat. A fényképek tanúságai alapján az 1941-ben Szabadkán megrendezett aratóünnepségen, melyen Horty Miklós kormányzó is részt vett, a Délvidék visszacsatolását követően a gombosi táncos lányok bő bevarrott ujjú gyolcsinget viseltek, ám nem bizonyítható, hogy ez az újítás a mozgalom hatására történt volna.

Annyi bizonyos, hogy akárcsak Kalocsán, a színpadi szereplések hatására ketté vált a viseletek fejlődési iránya⁶⁷ és a napjainkban is látható fellépő öltözetek ebből a gyökérből erednek.

A második világháború után, 1969-ben, Vajdaságban föléledt a Gyöngyösbokréta mozgalom. Feltámasztásában éllovas volt Gombos, Doroszló, Bácskertes és Szilágyi hagyományőrző egyesülete.⁶⁸ Azóta is minden évben megrendezik, mely esemény kiemelkedő fontosságú a vajdasági magyarság táncsoportjai számára és alkalmat teremt a népviselet reprezentálására is.

A hagyományőrzésben nemcsak a közösség, hanem az egyén számára is nagy szerepe van ennek, Gombos egykori népviseletéhez nagy az érzelmi kötődése a falu ma-

63 FÜLEMILE 1991. 71.

64 PÁLFI 1970. Idézi: <http://www.muharay.hu/index.php?menu=132> (letöltve: 2014. december 19.)

65 FÜLEMILE 1991. 69.

66 PAPP 1995. 3.

67 ROMSICS 2010. 280.

68 PAPP 1978. 122.

gyarságának. A fent leírt eseményeken túl ez megnyilvánul a viseletes babák készítésében is, mely az emlékek őrzésének egy másik lehetséges módja. Az effajta alkotó tevékenységnek a motivációja az lehet a parasztviselettel járó tudást továbbörökíteni nem tudó asszonyok számára, hogy megalkotják önmaguk mementóját. Idővel a viseletes babák jelentése kitágult, és a közösség számára helyi identifikáló szimbólummá, a közösséghez tartozás jelképévé vált.⁶⁹

A NÉPVISELET MINT TÁRGYEGYÜTTES JELENTÉSTARTALMA NAPJAINKBAN

Az előző fejezetben felvázoltam a gombosi népviselet jelenkori reprezentálásának adatait. A megváltozott szerepből adódó jelentéstartalom-változás túlmutat a népviselet kutatásban használt értelmező kereteken, melyek többnyire a helyet, kort, családi állapotot és alkalmat jelölő elemek feltárására szorítkoznak a hagyományos paraszttársadalmak öltözködéskultúrájában. A paraszti életforma felbomlása következtében átöltözött, de viseletét hagyományőrző tevékenység keretei között élő közösségek esetében más értelmezési szempontrendszer kell kialakítanunk. Véleményem szerint ez a jelenség megragadható a magyar anyagi kultúra kutatásban is megjelenő újabb elmélettel, mely a tárgyak időbeliségét, ebből következően pedig az életrajzát feltételezi, melynek végigkövetése által reflektálhatunk a tárgy által jelölt, az adott társadalomban betöltött szimbolikus tartalomra.

Az elmélet alap gondolatának lényege, hogy az idő a tárgyak rejtett, nem látható része. Tehát ha a tárgyak időbeliségének kérdését vetjük fel, akkor belső tartalmukról, azok átalakulásáról van szó. Következésképpen az időbeliség olyan minőség, amelyet a tárgyak fizikai valóságukon túl hordoznak, ez a társadalmi életben elfoglalt helyükből származik, és ebből nyeri magyarázatát. Ezért időbeliségük nem egyértelmű, mivel eltérő módon részesül az emberi tevékenységeknek, melyből következik, hogy élettörténetük kontextusai változnak.

Történetiségüket, „életrajzukat” megragadhatjuk az által, hogy az anyagi világ és az emberi léptékkal mért időkereteket párhuzamba állítjuk. Ezáltal a tárgyaknak a társadalmi életben betöltött szerepéből származó időbelisége tipizálódik, abból a szempontból, hogy megfeleltetjük őket a társadalmi idő nemzedékek sorozatából adódó szerkezetével. Ennek folytán más időminőséget hordoznak azok a tárgyak, amelyek több generáción keresztül fennmaradtak, ezek a tárgyak a társadalmi folytonosság hordozóivá váltak, mert tudatosan hosszú időre készültek. Nevezhetjük őket öröklődő tárgynak is, lehetnek jelentésteli sűrítmények, metaforák.⁷⁰

Ennek függvényében tehát magától értetődő, hogy az egykori népviselet mit tárgyegyüttes más jelentéssel és funkcióval bírt, amikor még a faluban a tradicionális paraszti társadalmi rend volt a meghatározó, és mással ma, például színpadi kosz-

69 FÜLEMILE 1991. 75.

70 FEJŐS 2003. 86–88.

tümként. Jóllehet az öltözet alkotóelemei nagyon hasonlóak egymáshoz, sok esetben két-három generáción keresztül öröklődött darabok.

A tárgyakhoz, tárgye gyűttesekhez való kötődés egyénekre és közösségekre egyaránt jellemző lehet, ugyanis kapcsolható hozzájuk a kollektív memória is.⁷¹ Ez esetben a népviseletben való szereplés a falu magyar lakosságának identitását fejezi ki, annak kulturális reprezentációja. Sajnálatos módon a falu magyar lakosságának aránya csökken, azonban a szórványban élő magyarság helyhez köthető, lokális identitása erős.⁷² Az etnikai-nemzeti reprezentálásnak céljából megfigyelhető egyfajta múlt felé fordulás is, így a hagyományaikra támaszkodva⁷³, abból merítve fejezik ki a faluhoz és a térséghez való kötődésüket.⁷⁴

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban egy nyugat-bácskai település, Gombos női ünnepi viseletét elemeztem. Kutatásom még lezáratlan, azonban eddigi adataim tanúsága szerint a vizsgált korszak elején a falu parasztviselete erősen polgárosult formát mutat, melynek jelei megnyilatkoznak a gyári kelmék használatának túlnyomó alkalmazásában, a polgári szabásmintát követő testhez simuló blúzfélék viselésében és a cipő kizárólagos hordásában.

A 20. század eleji öltözetegyüttesek összességében magukon viselik a biedermeier jelleg alakadási formáit. A viselet sziluettjében az 1940-es évek végére rekonstruálható az a változás, mely az ország más területeire is jellemző divathullám eredménye, és melynek jellemzője a vállat és a csípőt hangsúlyozó alakadás. A szoknyák hosszának csökkenésével és a bő ujjú ing viseletbe történő beillesztésével érték el a gombosi nők az előbb említett alakot.

A parasztviselet eszközkészlete tovább bővült az 1950-es évek közepén, mely a gyolcsból készült, slingelt szélű, kalocsai motívumokkal díszített kötény megjelenését jelenti. Valamit erre az időre válik erőteljessé az egyéb ruhadarabok, pruszlíkok, fejdíszek hímzése is, melynek magyarázata a második világháború után fellépő anyagihiány.

A gombosi fiatal asszonyok az 1970-es évek elejéig ragaszkodtak parasztviseletükhöz, azonban a paraszti életformától való eltávolodás és a családi gazdaságokon kívül vállalt munka eredményeképpen átöltöztek viseletükből. A továbbiakban színpadi szereplések és egyéb hagyományőrző rendezvények alkalmával öltötték fel azt, és a fiatalabb generációk számára is alkalmi színpadi öltözetként funkcionál az egykori ünnepi parasztöltözet.

71 FEJŐS 2003. 89–90.

72 BADI 2008.

73 BICZÓ 2008.

74 „A viseletünk számomra a hagyomány, egy tradíció, amit őrizni, ápolni kell. Ha a közösség szintjén gondolkodom, akkor egy szimbólum. A magyarságunk, tehát a nemzeti öntudatunk egy kézzelfogható jele, ami megkülönböztet minket itt Nyugat-Bácskában a szórványban.” Adatközlő név nélkül, született 1990., Gombos

Mindezek ismerete mellett megállapítható, hogy a 20. század elejétől az átöltözésig Gomboson működött a népviselet kifinomult és összetett jelzőrendszere, mely információt közölt viselője koráról, családi állapotáról, származási helyéről, arról, hogy milyen ünnepi vagy köznapi alkalomra öltözött fel. Mostani dolgozatomban az ünnepi viselet jelrendszerét vizsgáltam, mellyel nagyvonalakban kijelöltem az alkalmat, azonban úgy gondolom, így is érzékeltettem a falu egykori virágzó öltözködéskultúrájának összetett rendszerét.

Emellett fontosnak tartottam reflektálni az emléképoló és hagyományörző tevékenység révén napjainkig tovább éltetett öltözetegyüttesre és a hozzá kapcsolódó érzelmi kötődésre. A falu magyar társadalmában ugyanis fontos szerepet játszik a hagyomány, elsősorban a tánc hagyomány ápolása, melynek velejárója a népviselet színpadi használata. Ennek a jelenségnek a megragadását a tárgyak időbeliségét és életrajzát feltételező elméleten keresztül kíséreltem meg.

Összességében elmondható, hogy a gombosi női ünnepi viselet jelentéstartalma megváltozott, ennek egyik miéértje az átalakult funkció. A másik ok a térség kulturális és társadalmi átrendeződése, azaz az etnikai viszonyok megváltozása, melynek következtében az egykor magyar többségű település szórvány helyzetbe került. Ennélfogva nemzeti öntudatuk szimbólumává és kifejező eszközévé az egykori ünnepi parasztviseletük vált.

IRODALOM

BADIS Róbert

- 2008 A vajdasági magyarság identitásstratégiái. In: Papp Richárd (szerk.) *Bennünk élő múltjaink, Történelmi tudat-kulturális emlékezet*. Zenta: Magyar Művelődési Intézet, 319–329

BICZÓ Gábor

- 2008 A „hagyomány” rehabilitációja mint a lokális identitás megértésének kulcsa a Kárpát-medence vegyes lakosságú közösségeiben. In: Papp Richárd (szerk.) *Bennünk élő múltjaink, Történelmi tudat-kulturális emlékezet* Zenta: Magyar Művelődési Intézet, 279–289.

BOROVSKY Samu (szerk.)

- é.n. [1909] *Bács-Bodrog vármegye I.* Budapest: Országos Monográfia Társaság

CSELENÁK Gáborné Durcsák Mária

- 1978 A gombosi népviselet. In: Jung Károly (szerk.) *Gombos (Bogojevo) Írások egy Nyugat-Bácskai falu jelenéről és múltjáról*. Gombos: Arany János Művelődési Egyesület, 152–159.

CZIRÁKY Gyula

- 1895 Bogojeva népe. In: Jung Károly (szerk.) *Gombos (Bogojevo) Írások egy Nyugat-Bácskai falu jelenéről és múltjáról*. Gombos: Arany János Művelődési Egyesület, 29–34.

- 1898 Bács-Bodrogh vármegyei Bogojeva és Gombos múltja. *Külön lenyomat a Történelmi Társulat Évkönyv XI. évfolyamából*. Zombor
- DEBELJAK, Margita- ILIJIN, Milica
1953 *Mađarske narodne igre iz Vojvodine*, Bratstvo-Jednistvo, Novi Sad
- FEJŐS Zoltán
2003 *Tárgy-fordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok*. Budapest: Gondolat Kiadó
- FÉL Edit
1991 Női ruházzkodás a Sárközben. *Ethnographia* 102/1-2. 9–49.
2008 Újabb szempontok a viselet kutatásához. A test technikája, In: Hofer Tamás (szerk.) *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*. Pozsony: Kalligram, 316–319.
- FLÓRIÁN Mária
1997 Öltözködés. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.) *Magyar néprajz IV. Élelmód*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 585–764.
2001 *Magyar parasztviseletek*. Győr: Planétás Kiadó
2010a Közlekedés, kereskedelem és a tárgyi környezet. In: Flórián Mária (szerk.) *Élelmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 109–135.
2010b A varrógép, varrónők és a blúzok. In: Flórián Mária (szerk.) *Élelmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 169–183.
- FRISNYÁK Zsuzsa
2010 Vasút és paraszti polgárosodás a 19. század végén. In: Flórián Mária (szerk.) *Élelmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 81–109.
- FÜLEMILE Ágnes
1991 Megfigyelések a paraszti női viselet változásához Magyarországon az I. világháborútól napjainkig. *Ethnographia* 102/ 1-2. 50–77.
- JUNG Károly
1978 *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások*. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- KAPROS Márta
1991 „Jönni- menni” viselet a Nógrád megyei Patak községben 1985-ben I. *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XVII.* 207–243.
- KÁLÓZI Aranka
1979-80 A gombosi női viselet szemiotikai leírása, *Tanulmányok* 12-13. Novi Sad, 29–33.
- DR. KEPECS József (szerk.)
1998 *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai. (1880–1941)* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal

- 1999 *A délvidék településeinek vallási adatai. (1880–1941)* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal
- KLAMÁR Zoltán
- 2013 Háztörténetek. Néprajzi kutatás Gomboson. *Néprajzi Hírek* 2. sz. 44–45.
- T. KNOTIK Márta
- 1990 Öltözködés, viselet. In: Juhász Antal (szerk.) *Csongrád megye népművészete*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 155–232.
- NAGY-ABONYI Ágnes
- 1998 A hordozható Mária-szobrok és a Mária-lányok viselete. *Bácsország* 4 évf. 2. sz. 3–5.
- PAPP Ferenc
- 1978 A Gyöngyösbokréta története. In: Jung Károly (szerk.) *Gombos (Bogojevo) Írások egy Nyugat-Bácskai falu jelenéről és múltjáról*, Gombos: Arany János Művelődési Egyesület, 121–124.
- 1995 Gyöngyösbokréta. 1936. *Bácsország* 1 évf. 1. sz. 3.
- SZULOVSKY János
- 2010 Ruházati iparok Magyarországon a 19-20. század fordulóján. In: Flórián Mária (szerk.) *Életmód, szemléletmód és a módi változása a parasztság körében a 19-20. század fordulóján*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete, 17–81.
- TÓTH Irén
- 1978 A vasúti Közlekedés. In: Jung Károly (szerk.) *Gombos (Bogojevo) Írások egy Nyugat-Bácskai falu jelenéről és múltjáról*, Gombos: Arany János Művelődési Egyesület, 85–88.
- RAJ Rózália – NAGY István
- 2001a *Dorozslói népi textiliák. A nők és a tisztaszobák öltözete egy bácskai faluban 1900-1999*. Tóthfalv: Logos Grafikai Műhely
- 2001b A Menyasszony és a vőlegény lakodalmi öltözetének változásai a vajdasági magyarság körében, *Létünk* 31. évf. 1-2. sz. 133–139.
- ROMSICS Imre
- 1998 Kalocsa népművészete. In: Romsics Imre (szerk.) *Homokméggy. Tanulmányok Homokméggy történetéből és néprajzából*. Homokméggy: Homokméggyért Alapítvány, 371–449.
- 2010 Női viseletek. In: Bárh János (szerk.) *Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács- Kiskun megye népművészetéről*, Kecskemét: Bács- Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 267–307.

1. kép

Az 1900-as évek elejére jellemző asszony ünnepi viselet

2. kép
Ünnepi lány viselet az 1950-es évek elejéről

3. kép
Lány ünnepi öltözet 1969-ben

4. kép
Lakodalmi csoportkép az 1960-as évekből

5. kép
Menyecske tánc az 1980-as években

6. kép
A Gyöngyösbokréta táncosai egy fellépés alkalmával